

İslam ve Naziler

David Motadel, çev. Ahmet Fethi Yıldırım

İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, 591 sayfa.

ISBN 978-6051-710-83-9

Siyaset ile din arasındaki ilişkiler, bütün çağlar boyunca toplumsal ve siyasal yaşam içerisinde önemli bir etken olmuş ve tarihin değişik dönemlerinde, bu dönemlerin siyasî kurumları ve toplumsal yapılarına göre değişik nitelikler taşımıştır. Siyasal iktidarlar tarafından daha çok meşruiyet kaynağı olarak kullanılan din, uluslar arası ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerden biri olagelmıştır. Fakat modern dönem boyunca, özellikle I. Dünya Savaşı öncesinden II. Dünya Savaşı sonrasına ve soğuk savaş sürecinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği gibi büyük güçlerin dış politikalarında ve stratejilerinde İslâm'a ilişkin algılar ve tavırlar önemli rol oynamıştır. Söz konusu devletler müslüman toplumlarla ilgilendikleri her seferinde, politika yapıcıları veya strateji uzmanları İslâm'ın kendi politikalarına çok uygun olabileceğini düşünmüşlerdir. Elbette ki İslâmî duyarlılıklar bizâtihi dikkate alınmamış, bu güçler ya müslümanları kontrol etmek ve pasifleştirmek için ya da düşmanlarına karşı harekete geçirmek için İslâm'ı kullanmaya çalışmışlar ve bunda da zaman zaman oldukça başarılı olmuşlardır. Bu güçlerin bu politikaları maalesef günümüzde de artan bir yoğunlukta ve hiç olmadığı kadar tahripkâr bir şekilde devam etmektedir. Bu bağlamda London School of Economics and Political Science'ta (LSE) dersler veren ve çalışmalarını modern Avrupa tarihi üzerine yoğunlaştıran Dr. David Motadel'in, başlığı "İslâm ve Nazi Almanyası'nın Savaşı" şeklinde çevrilebilecek¹ çalışması, İslâm'ın politik çıkarlar doğrultusunda nasıl araçsallaştırılabileceğini ve kullanılabileceğini göstermesi bakımından fevkalâde önemli bir eserdir.

On dört ülkede otuz farklı yerel ve ulusal arşiv kaynağının incelenmesi sonucu ortaya çıkan bu çalışma üç kısımdan oluşmakta, bu kısımlarda da toplam sekiz bölüm bulunmaktadır. "Temeller" başlıklı birinci kısımdaki ilk iki bölüm (s. 31-139) II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslâm ile ilişkisinin tarihsel gelişim sürecinin genel çerçevesini çizmektedir. Burada Almanya'nın İslâm dünyasıyla siyasal ilişkisinin izi sürülmekte, 1914 öncesi

1 David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War*, Cambridge: Harvard University Press, 2014. Kitap Türkçe'ye *İslam ve Naziler* başlığıyla çevrilerek yayımlanmıştır. İnceleme kitabın Türkçe çevirisi üzerinden yapılmıştır.

sömürge politikalarına ve daha da önemlisi I. Dünya Savaşı'nda müslümanları seferber etme kampanyasına kadar gidilmektedir. Bilindiği gibi gerek akademik literatürde gerekse de siyasî söylemde Naziler'i Almanya'dan ve Almanlar'dan ayrı tutma ve soyutlama yönünde bir eğilim mevcuttur. Fakat çalışmada Nazi rejiminin imparatorluk Almanya'sının İslâm politikasıyla ciddi paralelliklerin bulunduğu, bu iki dönemin İslâm politikasını bir bütün içinde değerlendirmenin mümkün olduğu görülmektedir. Hatta Fransa'nın Temmuz 1940'ta düşüşünden hemen sonra ve Britanya Savaşı'nın başlangıcında emekli diplomat Max von Oppenheim, düşmanın müslüman topraklarında isyan çıkartma konusunda yedi sayfalık bir öneriyi Alman Dışişleri Bakanlığı'na göndermişti. Bu şahıs I. Dünya Savaşı ve öncesinde panislâmın siyasal potansiyelinin yılmaz savunucularındandı ve II. Wilhelm'in kendisini "300 milyon müslümanın dostu" ilân etmesindeki esin kaynağıydı.²

Yazara göre Alman sömürge subayları, İngiliz, Fransız ve Rus meslektaşlarının aksine, İslâmî anti-emperyalizmi ve İslâmcılığı bir tehdit olarak görmemişlerdi (s. 38). Berlin'de İslâm, yalnızca sömürgelerde değil II. Wilhelm'in "weltpolitik" (küresel siyaset) bağlamında da bir fırsat olarak değerlendirildi. Alman yetkililer, İslâmî ayaklanma ve panislâmî seferberlik hayaletinin Londra, Paris ve Saint Petersburg'un hükümet koridorlarında kol gezdiğinin farkındaydılar. Fakat yine de Berlin ve İstanbul, ilân edilen "cihâd-ı ekber" ile (büyük cihat) büyük ayaklanmalar çıkarmayı başaramadı. Örgütlü bir ayaklanmayı kıskırtmak için İslâmî kullanma düşüncesi yazara göre yanlıştı ve panislâmın nüfuzu abartılmıştı (s. 54). Çünkü müslüman dünya çok fazla heterojendi ve daha da önemlisi cihat kampanyası inanırlıktan yoksundu. Müslümanların sahiden dinî bir dava için değil, İttifak devletlerinin stratejik amaçları için kullanıldıkları çok açıktı. Hilâfetin gücü sınırlıydı ve sultan, Berlin'deki yetkililerin umduğundan daha az evrensel halife olarak kabul edilmekteydi. Buna İttifak devletlerinin etkili bir karşı kampanya ile mukabelede bulunması ve Osmanlı sultanının cihat çağrısı yapma yetkisini tanımayan ve üçlü ittifaka desteği ilâhî bir görev ilân eden sadık ulemânın fetvaları eklenince "cihâd-ı ekber" in etkisi oldukça sınırlı kaldı.

Peki, I. Dünya Savaşı'ndaki başarısızlığa rağmen Almanya niçin ikincisinde de İslâm'ı yoğun bir şekilde kullanmak istedi? Bu sorunun cevabı, iki savaş arası dönemdeki tartışmalarda ve savaşın seyri içindeki pratik zorunluluklarda yatmaktadır. I. Dünya Savaşı'nda "cihâd-ı ekber" istenen sonucu

2 I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslâm politikasıyla ilgili Türkçe yayımlanmış ayrıntılı bir çalışma için bk. Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslâm Stratejisi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

vermesi de İslâm'ın siyasal bir kuvvet olduğu düşüncesi, 1918'den sonra yok olmadı. İki savaş arası dönemde, özellikle 1930'larda, birçok uzman İslâm siyasetini tartıştı. İslâm'ın dünya meselelerinde güçlü bir kuvvet olarak kaldığı ve İngiliz, Fransız ve Sovyet imparatorluklarının zayıf yanı olduğu üzerinde duruldu. Hilâfet olmasa bile "İslâm'ın zindelikleri" güçlü bir siyasal kuvvet olarak kalacaktı. Kur'an ve şeriat mutlak kurumları temsil etmekteydi. İmamlar ve ulemâ bütün dünyada nüfuzlarını kullanmaya devam edecekti. Fakat genel olarak bakıldığında II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın İslâm ile ilişkisi planlanmamıştı. Savaşın seyri içinde gelişti ve giderek daha fazla savaş alanını ve rejimin daha fazla parçasını içine aldı. Bu politika bir ölçüde, Almanya'nın İslâm ile önceki ilişkisinin ve en önemlisi I. Dünya Savaşı sırasındaki ilişkisinin siyasal ve stratejik geleneklerinden yararlandı (s. 108). Bununla birlikte İslâm dünyası ile bir ittifak geliştirmeyi, her şeyden önce ideoloji değil, maddî çıkarlar ve stratejik kaygılar motive etti. Etnik ve ulusal sloganların yerine daha çok İslâm'ı kullanmanın avantajı, Berlin'in ulusal bağımsızlık arzularını teşvik etmekten sakınabilmesiydi. Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da İtalyan, İspanyol ve daha sonra Vichy çıkarlarına, Bosna-Hersek'te Hırvat egemenliğine karışmamayı, Sovyetler Birliği'nin ulusal azınlıklarının gelecekteki siyasal statüsü konusunda vaatlerden uzak durmayı arzulayan Alman yetkililer, ulusal bağımsızlık sorununu geçiştirmeye çalıştı (s. 110). Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da var ki Almanlar'ın İslâm'a bakışı diğer Batılı ülkelerden farklılık arzetsede de, rakipleri gibi onlar da müslümanların ulusal bağımsızlık taleplerini görmezden geldiler. Daha birkaç yıl önce yani I. Dünya Savaşı'nın sonlarında Britanya sömürge yöneticileri kendilerine yönelik panafrikacılık, panarapçılık, panislâm gibi çoklu tehditlerin yayılacağını öngörüyordu. Britanya bölge komiserlerinden J.E.T. Philipps, "Asya uyanma rüyaları görüyor" diye yazmıştı. "Afrika uykusunda huzursuzca silkeleniyor. Hangi dünya koşullarına bilinçlenmelerini istiyoruz?" Mezopotamya'daki baş Britanya yöneticisi A. Wilson ise "O günlerde, diplomatik ya da yönetsel yöntemlerle yeni bir egemen müslüman devlet yaratmanın olanaksız olduğuna" inanıyordu.³ Bu bakımdan Alman siyaset yapıcılar müslümanları müttefik olarak kabul etmekle beraber bu ittifakın Almanya'nın çıkarları doğrultusunda ve daha çok tek taraflı olduğu görülmektedir.

Çalışmanın "Savaş Bölgelerinde Müslümanlar" başlıklı ikinci kısmındaki üç, dört ve beşinci bölümler, savaş bölgelerinde, hem işgal edilen alanlarda hem de cephe hatlarının gerisinde, özellikle Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da, Doğu topraklarında ve Balkanlar'da, müslümanlara yönelik Alman politika-

3 Mazower, *Dünyayı Yönetmek*, s. 190, 193.

larının sebeplerini ve bu politikalarda İslâm'ın rolünü incelemektedir (s. 143-384). Hitler Afrika'ya girmeyi ya da Ortadoğu'ya bulaşmayı planlamamış, o toprakların emperyal Avrupa yönetiminde olmasını hep haklı görmüştü.⁴ 1930'lar boyunca Berlin, bölgenin müslüman nüfusuyla bir ittifakı fazla umursamadı. Fakat askerî durum Almanya'yı bölgedeki müslümanlarla ittifak yapmaya zorladı. Bölgedeki Alman propagandası İslâm'ın siyasallaşmış bir versiyonunu yayıyor, Almanya'yı müslümanların dostu, müttefikleri düşmanı olarak tanıtıyordu. Berlin, dinî belâgattan, terminolojiden ve mecazdan açıkça yararlandı ve müslümanları siyasî ve askerî amaçlarla manipüle etmek için dinî öğretilerle ve kavramlarla yakından ilgilenmeye ve yeniden yorumlamaya çalıştı. Sözde ortak düşmanlara, en başta İngiliz İmparatorluğu'na, Amerika Birleşik Devletleri'ne, bolşevizme ve Yahudiliğe karşı dinsel şiddeti kışkırtmak için Kur'an gibi kutsal metinler ve cihat gibi dinî buyruklar siyasallaştırıldı. Karşılıklı düşmanlara göndermelerin dışında, Alman propagandasında sürekli tekrarlanan öğeler, düzen, liderlik ve kuvvet idealleri gibi Nazizm ve İslâm'ın paylaştığı var sayılan değerlere göndermeleri kapsıyordu (s. 150). Fakat Alman propagandası bu bölgede başarısız oldu ve müttefiklere karşı ayaklanmalar gerçekleşmedi. Dahası müslüman askerlerin düşman saflarına firarı marjinal kaldı. Silâh ya da pratik yardım olmayınca ve sıkı müttefik denetimi altında, Almanlar'ın cihat çağrılarında duyarlı olanlara bile bir ayaklanma, hatta büyük sabotaj eylemleri imkânsız görünüyordu. Yazara göre İslâm dünyasında Nazizm'in gördüğü kabul üzerine araştırmalar, etkisinin abartılmaması gerektiğini göstermektedir (s. 209).

Müslüman nüfus, Berlin'in Doğu topraklarına yönelik uzun erimli politikalarında çok az rol oynamıştı. Kırım, Almanlar tarafından sömürgeleştirilecek ve adı değiştirilip Gotenland yapılacaktı; aslında Hitler'in yarımadayı Almanlaştırma planı, yerel nüfusun tamamının tehcirini kapsamaktaydı.⁵ Kafkasya'da ise durum farklıydı. Bölge esas olarak Maykop, Grozny ve

4 Üçüncü Reich'in iştahının neredeyse sınırsız olduğuna inanan bazı uzmanlar, onun okyanus ötesi bir çatışma için yaptığı donanma hazırlıklarına işaret eder ve 1920'lere kadar uzanan ve Amerika Birleşik Devletleri ile hesaplaşmayı öngören bir dış siyaset programının Hitler'e yol gösterdiğini öne sürerler. Diğerleri de, her şeyin bu kadar düzenli olduğundan ya da bu kadar uzaklara gittiğinden kuşkulandır ve Hitler'in Avrupa saplantısı ile doğuya doğru yayılma tezleri üzerinde dururlar (Mazower, *Hitler İmparatorluğu*, s. 43).

5 Hitler'in bu planı, bildiği gibi 1944'ün Mayısında Stalin tarafından acımasızca uygulandı ve 191.000 Kırım Tatarı yurtlarından Orta Asya'ya sürgün edildi. Aslında bu, birbirine düşman iki ülkenin söz konusu müslümanlar olduğunda kolayca aynı yönde tutum sergileyebildiklerinin en açık göstergesidir (Bugay - Gonov, *Po Reşeniyu Pravitelstva Soyuzu*, s. 548).

Bakü'nün petrol yataklarını güvenceye almak ve Ortadoğu'ya bir hat açmak için istilâ edildi. Kafkasya Kuzey Afrika'dan farklı olarak çok daha fazla Alman işgali altında kaldı ve Alman faaliyetleri sadece propaganda ile sınırlı kalmadı, müslümanlar lehine birtakım uygulamaların yapılması da teşvik edildi. Fakat Almanlar burada da ulusal bağımsızlık vaadinden uzak durarak bolşevizme karşı savaşa ve İslâm'a karşı Alman saygısını vurgulamaya çalıştılar. Camiler yeniden açıldı hatta camilere yeni minareler yapıldı. İlkul müfredatına dinî eğitimin yeniden sokulmasına müsaade edildi ve cuma günü tatil günü yapıldı (s. 264-65). Benzer gelişmeler Kırım'da da yaşandı. Cuma günü tatil ilân edildi, dinî bayramların kutlanmasına, mevlit şenliklerinin yapılmasına izin verilmekle kalınmadı, Alman subaylar bunların yapılmasını teşvik etti. Toplu sünnet törenleri bile organize eden Almanlar Kırım'da bir müftülüğün kurulmasına izin vermediler. Kontrol edilemez siyasal faaliyetlerden korkan askerî komuta, müftülüğün siyasal aktivizmin üreme alanı olmasından endişelenirken, müslümanlar dinî bir liderlikten çok ulusal bağımsızlıkla ilgileniyorlardı.

1941 baharında Yugoslavya Krallığı'na giren Alman birlikleri, müslüman nüfusunun büyük bölümünden gördükleri coşkulu karşılamaya şaşırmişti. Fakat müslümanlar ülkeye egemen olan Ortodoks Sırplar'ın her zaman en amansız hasmı oldukları için bu tepki çok doğaldı. Alman yetkililer Balkanlar'da müslüman nüfusla yakın ilişki kurmak için başlangıçta çok az girişimde bulundular. Ancak 1942'nin sonunda savaşın hız kazanması, Almanlar'ın bölge müslümanları ile siyasal ilişki kurmasına yol açacaktı. Almanya'nın bölgedeki müslümanlara yönelik politikasında din, fiilen can alıcı hale geldi. müslüman desteğini alma çabası içinde olan Alman Ordu Komutanlığı ve daha önemlisi SS, din yüklü propagandayı kullanmak ve sahada dinî erkân ve liderlerle ilişki kurmak için çok çaba harcadı. Daha genel olarak Alman yetkililer, Balkanlar'da İslâm'a yönelik bu politikaları, Almanya'nın dünyanın diğer yerlerindeki İslâmî seferberlik kampanyasıyla ilişki içinde değerlendirdiler (s. 341). Alman propagandası İslâm'ı yahudi nefretiyle birleştirmeye çalışsa da, müslüman nüfusa yönelik propagandasının merkezinde İngiliz ve Sovyet emperyalizmi vardı. Daha taktiksel düzeyde ise, komünist partizanlar ve Çetnikler hedef alındı. Almanlar ilk önce onların safındaki müslümanları saf değiştirmeye teşvik ettiler. Hatta İslâm, Balkanlar'da Türk nüfuzuna karşı koymak için bile bir propaganda aracı olarak düşünüldü. Kafkasya ve Kırım'dan farklı olarak Balkanlar'da yerel dinî liderlerle aktif şekilde iş birliği yapıldı. Fakat bağımsız bir müslüman devlet kurulması söz konusu olduğunda Almanlar bu isteklere hemen karşı çıktılar. Savaştan sonra, bütün Balkanlar'da müslümanlar yaygın bir biçimde işbir-

likçi olarak damgalandı (s. 383-84).⁶ Savaş bölgelerinde Almanya'nın dini politikalarının ve propagandasının iki işlevi vardı: Kontrol ve seferberlik. Kötüleştiren savaş durumunda çoğu defa istikrarsız cephe gerisini pasifleştirip kontrol etmeyi amaçladılar ve aynı zamanda düşmanın cephe hatlarının gerisinde dinsel şiddeti kışkırtmaya çalıştılar.

Çalışmanın "Orduda Müslümanlar" başlıklı üçüncü kısmındaki altı, yedi ve sekizinci bölümlerde Alman ordusundaki müslümanlara yönelik politikalarda İslâm'ın rolü ele alınmakta, müslüman askerlerin devşirilmesinde ve propaganda ile öğreti aşılmasında dinin oynadığı rol incelenmektedir (s. 387-552). 1941'den itibaren Wehrmacht ve SS binlerce müslüman asker devşirdi. Bunlar Wehrmacht'ın Müslüman Doğu Lejyonları, Wehrmacht'ın Arap Birliği, Doğu Müslüman SS Tümeni ve Balkanlar'da İslâmî SS birlikleri şeklinde örgütlendi. Müslüman birliklerin kullanılması, Üçüncü Reich'in asker toplama politikalarında daha genel bir gelişmenin parçasıydı. 1941'in sonu ile savaşın sonu arasında, işgal edilen toprakların bütün parçalarından yüz binlerce gönüllü Alman ordularına katıldı. Askerlerin çok büyük bir bölümü maddî çıkarlarla hareket etmekteydi. Savaş esirleri arasında maaş ve daha iyi kumanya beklentisi önemli bir teşvikti. Fakat diğer askerler, meselâ Kırım ve Balkanlar'dan gelenler, partizanlara ve haydutlara karşı ailelerini ve köylerini korumayı umdular. İdeoloji ve siyasal güdüler de rol oynadı. Milliyetçilik, dinsel nefret ve anti-bolşevizm birçok kişiyi Alman saflarına itti. Gamalı haç bayrağı altında gönüllüler, bolşevizme ya da İngiliz emperyalizmine karşı savaşa destek olacaklarına ve kendi ülkelerinin yabancı egemenliğinden kurtuluşu için savaşıacaklarına inandı. Hitler de müslümanları sahiden güvenilir tek asker saydı ve askere alınmalarını koşulsuz onayladı (s. 391-392). Wehrmacht ve SS'in diğer Alman olmayanların seferberliklerinde olduğu gibi, müslüman asker alımı öncelikle insan gücü eksikliğini dengelemek için başlatıldı. Yine de müslümanlarda, genel savaş propagandasının değerlendir-

6 İşbirlikçilikle damgalanmanın müslümanlara çok pahalıya mal olduğunu belirtmek gerek. Meselâ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde II. Dünya Savaşı sırasında 2.580.000 kişi vatanlarından Sibiryaya ve Orta Asya'ya sürgün edildi ve bunların 500.000'den fazlası sürgün sırasında hayatını kaybetti. Sürgün edilenlere Kuzey Kafkasya müslümanları ve Kırım Tatarları da dahildir ki bunlar Almanlar'la işbirliği yapmak ve vatana ihanet ile suçlanmıştı (Ediev, *Demografçeskie Poteri Deportirovannih Narodov*, s. 302). Balkanlar'da, sürgün edilmeseler de işbirlikçilikle suçlanan müslümanlara karşı misillemeler yapıldı ve bütün Güneydoğu Avrupa'da İslâm'a yönelik baskı başladı. Bosna, savaş esnasında Hırvatistan tarafından ele geçirildi ve Ustaşa Hırvatları ve Çetnik Sırp tarafından yakalanan on binlerce Bosnalı öldürüldü. Savaştan sonra ise Balkan devletlerinin çoğu müslümanları cezaya çarptıran ve İslâm'ı baskı altına almaya çalışan komünist partilerin eline geçti (Lapidus, *İslam Toplulukları Tarihi*, II, 516-17).

meleri ve müslümanların güvenirliliğine ve askerî niteliklerine ilişkin fikirler olağanüstü rol oynadı. Alman askerî yetkilileri müslüman birlikleri oluştururken askerlerin dinî kimliklerini önemli saydılar.

Başından itibaren müslüman gönüllü toplamada İslâm merkezi bir rol oynadı. Alman yetkililer Doğu'da ve Balkanlar'daki ulemâ üyelerinden Berlin'e gelmiş olan müslüman dinî önderlere kadar dinî şahsiyetleri kullanarak, müslüman savaş esirlerini ve sivilleri Alman ordusunun saflarına katılmaya çağırdı. Çok sayıda dinî şahsiyet kendi ağlarını kullanıp Almanlar'ın asker toplama çabalarına yardımcı oldu ve Alman askerlik çağrılarını kutsal bir dile çevirip, sürece dinî ve ahlâkî bir meşruiyet kazandırdı. Fakat yazar, İslâm ve dinî özgürlük uğruna savaşın müslümanların çoğunluğunu Alman ordusunun saflarına katılmaya ikna etmede belirleyici olup olmadığını tartışmaya açık olduğunu ileri sürmektedir. Kuşkusuz, bazı gönüllüler dinsel nefretle ve ideolojik hararetle harekete geçti. Fakat müslümanlar genel olarak oldukça dünyevî sebeplerle askere yazıldı. Esir kamplarından toplanan Kızılordu askerlerinin öncelikle maddî çıkarları vardı. Maaş ve ordu istihkakı, kamplarda açıklıktan, soğuktan ve hastalıktan ölmekten iyiydi. Birçok kişi Alman üniformasının savaştan sağ kurtulmalarına yardımcı olacağını umdu (s. 445). Bununla birlikte Wehrmacht ve SS'in müslüman sivil ahali arasından asker topladığı Kırım ve Balkanlar gibi bölgelerde gönüllüler, Alman silâhlarını kullanıp ailelerini korumayı umdular.

Alman ordusuna yazılan bütün müslüman askerlerin özel dinî hakları vardı. Hem Wehrmacht hem SS müslüman askerlerin günlük dinî ritüellere uymalarını ve dinî bayramlarını kutlamalarını garanti etti. Namaz vakitlerinde müslümanlar askerlik hizmetinden muaf tutuldu. Cuma günleri askerlik hizmeti erken bitiyordu, birliklerde imamlar görevlendiriliyor, İslâmî beslenme kurallarına dikkat edilerek domuz yasağına saygı gösteriliyor, İslâmî cenaze pratikleri uygulanıyordu. Birliklerde imamlar yetişmeyince imam yetiştirme kursları açıldı ve bu kursları bitirenler müslüman birliklerinde imam olarak görevlendirildiler. İmamların başlıca görevleri disiplini ve savaşma mâneviyatını sürdürmekti. Yalnızca askerlerin mâneviyatından değil, birliklerde Alman askerî adaletini desteklemekten ve birliklerin ideolojik eğitiminden de sorumluydular.

Wehrmacht, müslüman birliklerin ideolojik aşılmasında imamlarla yakın iş birliği yapacak Alman ve müslüman siyasal subaylar da istihdam etti. Özel kurslar açılarak buralarda müslüman propagandacılar yetiştirildi. Bu kurslarda müslüman subaylar şunu öğrendi: Nasyonal sosyalizm ulusu kutsal bir kurum olarak algılar ve Almanya tam bir dinî özgürlük verir (s. 503). Bunun yanı sıra dinî sloganlardan, kavramlardan ve retorikten yararlanan

sayısız propaganda yayını çıkarılıp müslüman askerle dağıtıldı. İslâm'a genellikle Rus ve Sovyet egemenliğine karşı bir engel olarak işaret edildi. Din konusunu ele alan birçok makalenin amacı, Sovyetler Birliği'ni İslâm'ın düşmanı olarak tasvir etmektir. Sadece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği değil, Büyük Britanya da müslümanların zalimi olarak tasvir edildi.

Sonuç olarak Almanya'nın bütün bu girişimleri genellikle başarısız oldu. Almanya'nın İslâm dünyasıyla bir ittifak geliştirme çabalarının sebebi, 1941-1942'de müslüman topraklara ulaşan ve Alman politikasında kısa erimli planlamaya ve eldeki bütün kaynakları seferber etmeye doğru bir kaymaya sebep olan savaşın seyriyle yakından bağlantılıydı. Bu bağlamda İslâm, müttefiklere karşı kullanılabilen siyasal bir kuvvet olarak görüldü. Yazara göre Almanlar'ın müslümanları hedef alan politikaları sahicilikten yoksundu. Almanlar'ın dinî bir davadan çok, kendi çıkarları için ve savaşın zorunluluklarından ötürü müslümanları araçsallaştırmak istedikleri çok açıktı. Berlin, müslüman araçlar istihdam ederek sahicilik sorununu çözmeye çalıştı. Bunlar arasında Alman birliklerinde çalışan sayısız imam ve Emîn el-Hüseynî, Yâkub Şinkieviç ve Muhammed Panca gibi önemli dinî şahsiyetler de vardı (s. 557). İslâm dünyasının birleşik bir blok oluşturulmaması da bir sorundu ve bu sorun günümüzde bile müslümanların belki de en ciddi problemi olarak kalmaktadır. Müslümanları doğru davranılırsa kullanılabilen kolektif bir kitle gibi gören Alman yetkililer, müslüman dünyanın dinî, etnik, dilsel, toplumsal ve siyasal karmaşıklıklarını küçümsedi ya da dikkate almadı.

II. Dünya Savaşı'nda Almanlar'ın İslâm'dan yararlanma girişimleri, modern çağda İslâm coğrafyasının dışındaki güçlerin İslâm'ı stratejik amaçlar doğrultusunda kullanmasına ilişkin daha uzun tarihsel öyküde bir bölüm olarak görülebilir. Diğer İslâmî seferberlik kampanyaları ile karşılaştırıldığında, Almanya'nın politikası hem en kısa ömürlü hem en doğaçlama politikalarından biriydi. Bununla birlikte, coğrafi kapsam ve yoğunluk bakımından, modern tarihte en güçlü İslâm'ı siyasallaştırma ve araçsallaştırma girişimlerinden biriydi. Motadel'in çalışması Alman girişimlerini en ayrıntılarına kadar incelerken, olayın diğer tarafında duran müslümanlar konusunda iki önemli hususu yüzeysel değinme ile geçiştirmektedir. Çalışmada Naziler'in müslümanları kendi stratejik emellerine alet etmek için İslâm'ı kullanma biçimleri ayrıntılı şekilde ele alınırken Alman propagandasının hedefinde olan müslümanların buna nasıl karşılık verdikleri konusunda doyurucu bilgi verilmemektedir. Müslümanların verdikleri tepkilerin kitabın bazı bölümlerinde geçiştirilerek cevaplandırılması, kitabın genel havasının müslümanların Naziler'le iş birliği yaptığı şeklinde bir algı oluşmasına sebep olmaktadır. İkincisi, Almanlar safında savaşan müslümanların motivasyonları

konusunda maddî çıkarlar ve ailelerini ve köylerini korumak için erkeklerin mücadelesi gibi varsayımların ötesinde neredeyse hiçbir şey söylenmezken, ideolojinin ve politik motivasyonların önemine dikkat çekilmekte fakat bu konuda da ayrıntıya girilmemektedir. Örneğin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ndeki müslümanların Almanlar'ın safına geçmesinin sebebinin bolşeviklerin İslâm ve müslümanlara karşı dayanılmaz baskısının ve şiddetinin⁷ hiç de göz ardı edilemeyecek önemine değinilmemektedir. Bu baskının ve şiddetin Ruslar'ın kendilerinin bile Naziler'in saflarına geçmesine sebep olduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca Emîn el-Hüseynî'nin Naziler'e bel bağlamasının sebebinin Filistin topraklarını yahudilerden kurtarmak olduğuna da pek değinilmemiştir. Konuyu Naziler açısından incelemek yazarın tercihi olabilir; fakat müslümanların bir kısmının Almanlar ile niçin iş birliği yaptığı sorusu hâlâ cevapsız kalmaktadır.

Bibliyografya

- Bugay, N. - A. Gonov, *Po Reşeniyu Pravitelstva Soyuzu SSR*, Nalçik: El-Fa, 2003.
- Ediev, D.M., *Demografçeskie Poteri Deportirovannih Narodov SSSR*, Stavropol: AGRUS, 2003.
- Lapidus, Ira M., *İslam Toplumlari Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze*, çev. Y. Aktay - M. A. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Lewin, Moshe, *Sovyet Yüzyılı*, çev. Renan Akman, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Mazower, Mark, *Dünyayı Yönetmek: Bir Fikrin Tarihi*, çev. Mehmet Morali, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Mazower, Mark, *Hitler İmparatorluğu: İşgal Avrupa'sında Nazi Yönetimi*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.

İbrahim Hasanoğlu

Doktora öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü

7 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde 1921-1953 yılları arasında esas olarak siyasi sebeplerle tutuklananların toplam sayısı 4.060.306'dır. Bunların 799.455'i ölüme mahkûm edilmiş, 2.634.397'si kamplara, kolonilere ve hapishanelere gönderilmiş, 423.512'si belli bir yerde ikametden men ya da belli bir yere sürgün edilmiştir. 1930-1953 yılları dönemine ait verilere göre ise, 3.777.380 kişi karşı devrimci suçlardan tutuklanmıştır ve çoğu 1937-38 yıllarındaki temizlik hareketi sırasında olmak üzere, verilen idam kararları 700.000 civarındadır (Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, s. 162-63).